

داستانا فارسی

نھیسین: د. ئەمین عبدوالمجید بەدموی
ومرگیران: پەروین رمئوف هادی دوسکی
زانکویا دھوک / سکولا ئاداب / پشکا زمانن کوردی

مللەتێ فارس هەر وەکو مللەتێن دی
بین کەفن دقوناغین میژوویا خو و ریرەوا
دروستبوونا خوەدا دناڤ رویدانین ب ناڤودەنگ
و مەزندا دەرباز بوویە، و قی مللەتێ نەدشیا
خو ل سەر پێیان بگرت ئەگەر بنەمایین مان
و بەردەوامیا وی دناڤگە و هەری وی دا نەبان.
پیدقیین ژیانێ ئەو نەچار کرن، کو ژ وەلاتێ
خو یی ئیکێ [باکوری دەریا قەزوین] بەرەڤ
بانی و چیا یین بەرفرەهین ئیرانی کوچ بکەن و
تیدا وارهکی نوی و تەردەکی ب پیت و بەرەم
بگەریین، و د ئەنجامدا مملانی دناقبەرا وان

و ئاکنجیین رەسەن ئیرانی پەیدا بوون، و ل دوماهیێ سەرکەفتن بارا هیرشبهران
بوو، لی پشتی دەمەکی کیم ئەو ب خو نەچار بوون بەرگری ژ وەلاتێ خو یی نوی
دری مللەتێن دی ژ خوبانی و بیانیان، بکەن و جار سەردکەفتن و جار دسکەستن.
د گەرمەگەرما هەفرکی و مملانی ژبوژیان و مان و مولکداری و شکاندن
و ژناقبەرنا مللەت و نەتەوهیین دیتەر دا، هەندەک زەلام دناڤ و اندا دەرکەفتن کو
هەفرکیا مەترسی و ئاستەنگان دکرن، و ئەقە بوونە ئەگەر کو ئەو زەلام بینه
ئاخفتنا سەر زاری خەلکی د جقات و روینشتناندا و چیروکین وان ژ بابەکی بو
بابەکی و نەوهیەکی بو نەوهیەکی هاتنە قەگواستن.

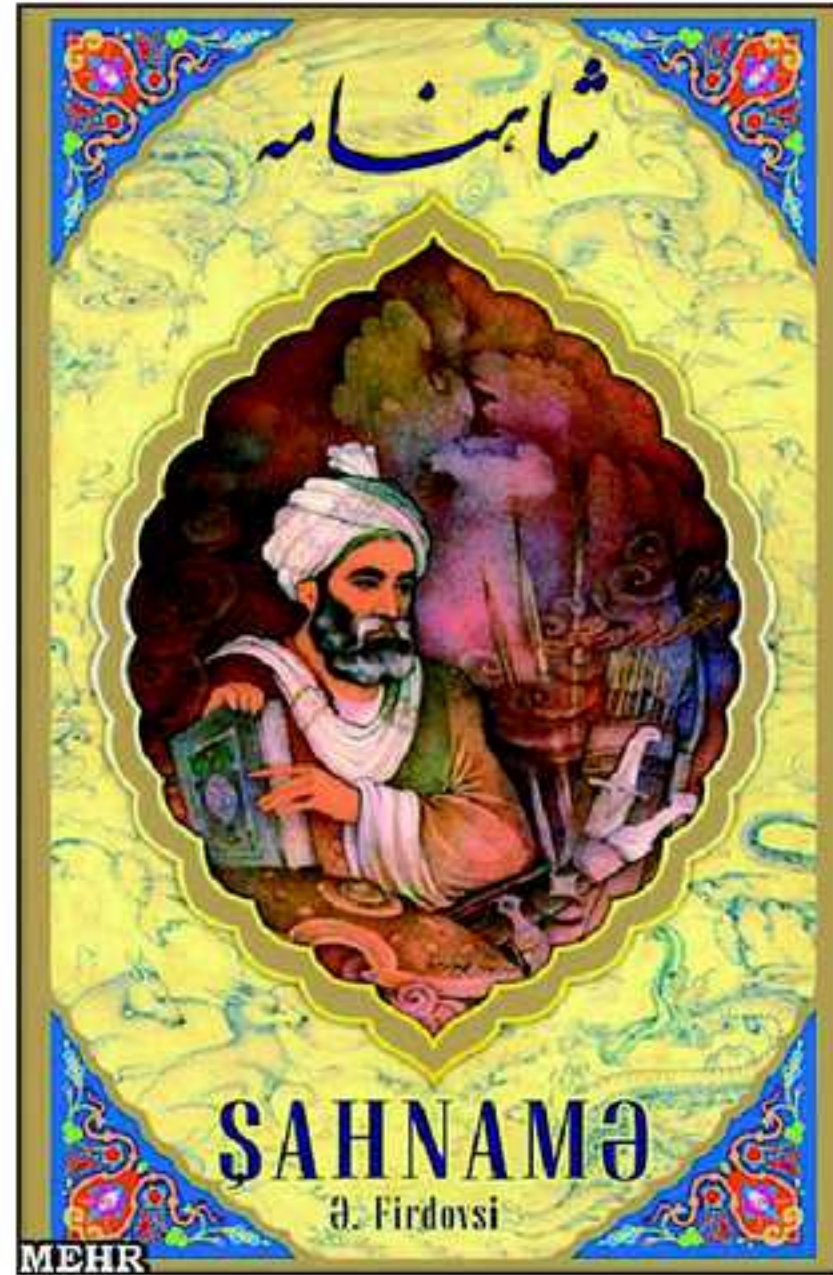
و ب بوورینا دەمی ئەڤ چیروکە هییدی هییدی ژ بناخی خو دویر کەفتن و
چیروکەگیران تشتین نوی لسەر زیدەکرن و ئاشوپ و خەیا ل دور قەهانندن،
بقی رەنگی ئەڤ چیروکە بوونە ئەفسانە کو تشتین نەبەرەقل و پەردەدر و
بیروباوەرین چیقانوکی و وینە یین جوراجورین ژیا نا وان کەسان ب خو قە دگرتن.
قان ئەفسانەیان باسی وان قارەمانان دکر ئەو یین دەرپرینی ژ خەون و هییقی و

رووگەه

وهرزیه، پوینتهی د دهته شهكۆلین و
ومرگیرانین مرقایهتی و زانستی

ژماره 4 بهارا 2012

186

رهوشت و تیتال و شکومهندی و پیروزیین مللهتی دکهن، پاشی چ پیئقه نهچوو کو قوناغین جه و دهمی ب ههمی بهرفرههیا خودقه ژناقچوون ب رهنگهکی کودشیانداوو پارچهیین وی ب جوانی بهینه لیکدان و ب دروستی و هویری بهینه ریکخستن و قافارتن و پاشی بهینه نقیسین و تومارکن، و ل دو ماهیی بینه میژوویا باب و باپیرین مللهتی و تومارا شانازی و سهرفهرازیا وان.

ژناقچوونا دهولهتا فارسان ل سهر دهستی تهسکهندهری مهقدونی و پاشی عههربان بوو تهگهری هوشیاربوونا ههستهکا نهتهوهیی تهوا

ل بهری هاتنا ئیسلامی ل سهر دهستی نهردهشیری گهرمبووی و ل سهردهمی شورهشگیرین دژی عههرب و خیلافهتی شاریای، نهقه ههمی ژبو زقراندنا شکومهندیا بهری و قهژاندنا دهولهتا ژناقچووی، و نهقی چهندی گریدانا فارسان ب سامانی خوژ تهفسانه و داستانان زیدهکر، چونکه نهقی سامانی چهزا سهربهخویی ل دهف وان ئاقددا، لهورا وان ب ههمی هیزا خوه ههولدا کو فی سامانی بیاریزن.

دگهل پهیداووونا فی ههستی هندهک هوزانقان دهکرفتقن کو شیان ب ههستهکا کویر و رهوانبیزیهکا بهیز دهبرینی ژ وی ههستی بکهن تهوا دنا هئاژ و ناخی خهلکیدا دگهریا، و نهقان هوزانقانان داستانین باب و باپیران کرنه بابهتین هوزانین خو، و بقی رهنگی تهفسانهیا فارسی کراسی پهخشانکیی ساده ژبهر خوهکر و دچوارچوقی هوزان و دهنگی موزیکی دا هاته دنا کومهلگههیدا، لی بیی کو تشتهکی ژ رهسهناتیا خوه ژ دهست بدهت یان خالهک دنا گهوههری ویدا پهیدا بییت، بقی رهنگی داستانا فارسی پتر نیزیکی سروشت و چهز و دلی خهلکی بوو.

ئانکو داستانا فارسی وینهیهکی راستهقینه و خودان دهبرینهکا بهیزه ژ سهرهاتیین شکومهندی و قارهمانیی، ل ههمی مهیدانان و ب چ رهنگهکی ههبییت، چ نهژ داستانه لسهر بابهتی جهنگ و شهروشوران بییت یان تهقینداری

رووگهه

وهرزیه، بووتهی د دهته فهکولین و ودرکیرانین مرؤقابهتی و زانستی

ژماره 4 بهارا 2012

187

يان ناييني يان فهلسه في يان
ميژوو يان هر بواره كي دي كو
بيته چوارچوڤه بو قاره مانيا
كه سه كي يان ملله ته كي.

داستان ب رهنگه كي گشتي
ڤه گيرانا كومه له كا رويدانين
قاره مانانه نه ژلايي كه سه كي يان
كومه كا كه سانقه، و ڤه گيرانا ڤي

سهرهاتي څ ب شك و پارچه يين ريځخستي و بي كييم و كاسي پيكد هيت و څ
خاله كي ده ستپيدكته و ل نارمانجه كه كا ده ستنيشان كريداب دويماهي دهيت، و
كاري هوزانقاني بتني گريدانا پشكين وي و ڤه هاندنا رويدانانه بي كو مائيتي كرن
د رويدان و ناراسته يين و اندا بكهت، نانكوب كورتي هوزانقان رويدانين چيروكي
ب رهنگه كي هوزانكي دڤه هينيت و ديمه نين وي ب رهنگه كي شاعيرانه وه سف
دكهت ب جوره كي كو كاري ل دهروونان بكهت و ل بهر دلان شرين بيت و بو گوهان
خوش و سڅك بيت بي كو ده ستكاريي د گه وههري ويدا بكهت يان څ بنه ره تي وي
دوير بكه ڤييت.

دناڤ نه ده بياتي فارسيدا په رتوكين سهرهاتي و داستان ب ناڤي (شاهنامه په رتوكا
شاهان) هاتيه نياسين، و نه ڤي ناسه يه څ ڤالاهيي نه هاتيه، چونكه قاره مانين
نه فسانه يين دقان په رتوكاندا وهك شاهين خودان تاج و تهخت هاتبوونه وينه كرن،
كوب وه فاداري ملكه چي و گوهداريا (شاهنشاه) سي دكهن و ل ژير ټالايي وي
شهرې دكهن... و ده مي باسي ڤان شاهنامه يان دهيتته كرن هزارا مروڤي ټي كسه ر
دچيته سهر داستانا هه رده مه زن فارسان ته واهه مي بنه مائين داستانه كا زيندي و
نه مر و سه رجه مي بابه تين ژيانې ب خوه ڤه گرتي نه وژي (شاهنامه فرده وسي) يه.
- شاهنامه فرده وسي:

شاهنامه فرده وسي نه ټي كه مين به ره مي داستانې يه د نه ده بياتي فارسيدا
هه رچه نده كو كوييتكا داستانا فارسيه د سه رده مي ټي سلاميدا.

سه بارهت بابه تي مه، (يه شتات) گرن گترين پشكين ټاڤيستايي يه كو هندهك
ره گه زين نه فسانه يي بخوڤه دگريت، و دهندهك پشكين ويدا وينه يين جوان څ
داستانا سه رده مي نه ده بياتي ټاڤيستاييدا ديار دبن، بو نمونه دقان پشكاندا باسي
(ميهر يه شت) نانكو خوداوهندي رونا هي و شهرې هاتيه كرن و تيدا ديمه نه كي
څ قاره مانيا مهري نيشان ددهت كوب چهك و ټالاقين شهرې راپيچايه و ل
عه رهبانا جهنگي سواربوويه و سه رداريا له شكه ري هه تاڤي دڅي پيشيلكه رين

رووگه

وهرزيه، پويته ي د ده ته شه كولين و
وهرگيرانين مروڤايه تي و زانستي

ژماره 4 بهارا 2012

۱۸۸

سوز و پهیمانان دکهت و نههریمهنی کو نوبنهری بهرهبی شهرخوازی و خرابیی یه دشکینیت . . .

دوو داستانین دی وهکی یال سهری دناڤه ده بیاتا ئیرانیا بهری ئیسلامی هه نه: ئیک ژوانب ناڤی (یادگار زریران)ه و چیروکا وی ل دور میرخاسی و عه گیدیا برایی گه شتاسه ب شاهی - پشته قانی زهرا ده شتی و پاریزقانی ئایینی وی- ب ناڤی زهریر دزقریت، و تیدا به حسی چالاکیا وی د شهری دژی ته جاسه ب - سه ره قترین دوژمنی ئایینی زهرا ده شتی- دکهت، و نهڤه داستانه ل دورین سه دی شه شی زاینی ل بهر تیکسته کی که قنتر هاتیه نقیسین کو چیدبیت ئیک ژ (یه شت) ین بهرزه بووی بیت، و هنده ک دبیرن کو نهڤه داستانه لسه رده می ته شکانیا هاتیه هه هاندن و لسه رده می ساسانیا هنده ک گوهورین به سردا هاتینه و بقی رهنگی نوکه ده رکه فتییه.

داستانا دی (کارنامه یی نه رده شیر بابکان)ه، و تیدا ژیاناما دامه زرینه ری دهوله تا ساسانی نه رده شیر بابکان و سه ربور و سه ریپهاتین وی و سه رکه فتنا وی ل سه رته شکانیا بهرچاڤه دکهت.

و نه گه ر نه م بهینه دناڤه سه رده می ئیسلامیدا، په رتوکین فارسی بو مه به حسی شاهناما (مه سعوودی م روزی) دکهن وهک ئیکه مین هه ول بو هه اندنا داستانا فارسیا ئیسلامی. و (نه لمه قده سی) د په رتوکا (البدء والتاریخ) دا نه وال سالا ۳۵۵ مش / ۹۶۵ ز نقیسی به حسی قی داستانی کره و دبیریت: " فارس نه قان بهیت و هوزانان بهرز و بلند رادگرن و وه سا هزر دکهن و دبینن کو نهڤه په رتوکا میژوو یا وانه". و ژقی گووتنا وی دهیته زانین کو شاهناما م روزی ل وی ده می دناڤه خه لکی دا بناقوده نگ و بهر به لاڤه بوو، و رامانا قی نه وه کو نهڤه شاهنامه یه چه ندین سالان بهری قی ده می هاتیه دانان و چیدبیت نقیسینا وان بو ده ستپیکا سه ده بی چواری مشه ختی هه گه ریت ودقی ماوهیدا دناڤه خه لکی به لا قبوویه و

جهی خو دناڤه دلی خه لکیدا کره.

به لی سه ره رای ناقداربا قی شاهنامه یی نه م تشته کی ژی - ژبلی ناڤی دانه ری وی- نزانین، و تشتی سه برتر نه وه کو خودانی په رتوکا (الباب الالباب)

داستانا فارسی

رووگه ه

وهرزیه، بووته ی د دهته هه کولین و وه رکیرانین مرۆقابه تی و زانستی

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

به حسنی وی نه کریه هه رچه نده وی دناڤ قی پهرتوکیدا به حسنی هه می هوزانقان و نیمچه هوزانقانین وی سه رده می کرینه .

لی جاره کا دی ناڤی مه سهوودی مروزی دوو جاران دناڤ پهرتوکا (غوره ر) یا نه لسه علیه بی دا هاتیه نهوا دناڤه را سالین ۴۰۸-۱۲/ک/۱۷-۱۰-۲۱/ز هاتیه نقیسین، جارا ئیکی ده می نه لسه علیه بی به حسنی (ته هومه رس ای دکهت و دبیریت: "مه سهوودی دقه هینوکا خویا فارسیدا دا دبیریت کو ته هومه رسی قه هندوزا مه رویی ناڤا کره"، و جارا دووی ده می به حسنی به همه نی کوری نه سفه ندیار و شهرین وی دکهت و دبیریت: "مه سهوودی دقه هینوکا خویا فارسیدا دبیریت کو (زال) سی نهو کوشت و که سهک ژ مالباتا وی ژی نه هیلان".

نه قه رامانا وی چه ندی یه کو مه سهوودی و شاهنامه یی وی هه تا ده ستپییکا سه دی پینجی هیشتا ناقداریا خوه پاراستبوو، به لی سه ره رای قی نه تم تشته کی دی ژ مه سهوودی نزانین ژبلی کو ناڤبری دگه هیته کور و نه قیین سه حاییی بناقوده نگ عه بدولله کوری مه سهوودی هه زه لی نه وی ل سال ۲۳/ک/۶۴۳ ز مری . هه روه سا د پهرتوکین فارسیدا دهیته زانین، کو بزاقا دووی بو دانانا داستانه کا فارسیدا لسه ر دهستی نه بو مه نسور محمه د کوری نه حمه دی ده قیقیی به لخی بوو، و ناڤبری هوزانقانی کوچکا دهوله تا سامانی بوو. نه ق هوزانقانه د نیقا ئیکی ژ سه دی چواری کوچی دناڤه را سالین ۳۲۰ و ۳۳۰/ک/۹۳۲ و ۹۴۱ ز ژدایک بوویه. و دبیرن کو وی ب فه رمانا مه نسور کوری نوحی سامانی ۳۵۰-۳۶۶/ک/۹۷۶-۹۶۱ ز ده ست ب قه هاندنا شاهنامه خوه کره، لی مرنی دبه را کرول سال ۳۶۴/ک/۹۷۴ ز مر به ری شاهنامه خوب دو ماهیک بینیت. شاهنامه وی ژ چیروکا گه شتاسه بی ده ستپییدکهت و رویدانین چیروکی ل دور شهری شاه گه شتاسه بی - پشته قانی ئایینی زه راده شتی- دژی شاهی توورانی نه رجاسه بی یه، نه وی دژی قی ئایینی رابووی.

سه بارهت ژمارا
به یتن قی
شاهنامه یی جیاوازی
دناڤه را قه کوله ر و
میژوونقیساندا هه یه،
حه مه دوللا مسته و فی
د پهرتوکا (گوزیده)
دا دبیریت کو نه وی سی
هزار دیرن، و محمه د

رووگه ه

وهرزیه، پویته ی د ده ته شه کولین و
وهرکیرانین مروقیه تی و زانستی

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

عهوفی دبیریت بیست هزار دیرن، و فردهوسی د شاهنامه یا خودا هزار دیرین هوزانی ل ژیر ناقونیشانی (پادشاهی گشتاسب) نقیسینه، ههروهک بیثیت نهفه نهوه یا دهقیقی نقیسی.

ژیده رین شاهنامه یی:

ژبه رکومه شاهنامه یا فردهوسی وهک بناخه یهک بو شروه کرنا داستانا فارسی لسه رده می ئیسلامی دهستنیشان کریه، و چونکه نهو مینا بلندترین ئاستی داستانا فارسیه، له ورا دقیت نهو ئاماژی ب ژیده رین که قنین فردهوسی ل ده می دانانا شاهنامه یی بدهین. ههروهسا ئاماژی ب داستانی دی یین فارسی بدهین نهو یین بهری فردهوسی هاتینه نقیسین.

فارسان هه ر ژده مه کی که قندا گرنگی ب نقیسین و تومار کرنا میژوو و سه رهاتین خو داینه، و د تهوراتی دا ئاماژه ب هه بوونا پهرتوکین میژووی لسه رده می میدی و نه خمینیان هاتیه دان (۱)، ههروهسا هه ر ئیک ژ نهله سعودی و حه مزه یی نه سفه هانی ژی به حسی هه بوونا پهرتوکان لسه رده می ساسانی کرینه و ناقی گه لهک ژ قان پهرتوک و تومار نامه یان دنا ژیده رین ئیسلامیدا هاتینه، ههروهسا هندهک به رهه مین دی بو سه ر زمانی عه ره بی هاته وهرگیران، ب قی ئاوی بازنه یا چیروکین فارسی دنا ژ موسلمانان دا به رفره ه بوو، ههروهسا چیروکا فارسی ریکا خو بو نا هوزانا عه ره بی ژی قه کر، د قی بواری دا ناقی نه بان کوری عه بدو له میدی لاقی ره قاشی به سری ۲۰۰/ک ۸۱۵ ز د بیاقی قه هاندنا پهرتوکین په هله ویدا گه ش بوو. و ژ به رهه مین وی وهرگیران و قه هاندنا کلله و دمنه و ژینه نیگارا نه رده شیر و نه نوشیروانی و پهرتوکا سیندبادی، ههروهسا (نه له لازه ری) ژی پهرتوکا (عه د نه رده شیر) د کراسی قه هینوکه کا هوزانیدا قه گوهاسته سه ر زمانی عه ره بی.

وهکو دیار نه قی جوری هوزانی جهه کی ژ هه ژی دنا ژ ده بیاتی عه ره باندا نه بوو، چونکه مه نه بهیستییه کو هوزانقانه کی مه زن نهو کر بیته بابه تی هوزانین خود، و (قه سیده) ب هه می بنه مایین خود قه ستوونا هوزانا عه ره بی بوو، نه قه دده مه کیدا کو (مه سنه وی = دوو بهیتی) هه ر ژ ده می گه شه کرنا هوزانا فارسیدا پله یا ئیکی د نه ده بیاتا و اندا گرتبوو.

تشتی بابه تی هه بوونا پهرتوکین که قن دنا ژ فارساندا مسوگه ر دکه ت نهوه کو شاه هورمزی ساسانی پشتی ژ ته ختی خو هاتیه لادان، هه ر روژ زانایه کی شارده زا سه رده انا زیندانا وی دکر و سه رهاتین شاهین به ری بو قه دگیران. و د پیشه کیا بایسه نقه ری بو شاهنامه فرده وسیدا هاتیه، کو لسه رده می یه زدگردی سییی (دوماهییک شاهی ساسانیان)، نه وی ل سالا ۳۱/ک ۶۵۱ ز هاتیه کوشتن،

دهقانه کئی** [ماقوله کئی فارسان] ب ناقتی (دانشقهری) سالنامه یه کا میژووی بی بو شاهین تیرانی هه ر ژ کیومه رس هه تا کو خسرویی دووی دانا بوو. نهلمه سعودی و حمزهیی نه سفه هانی دیار دکهن، کو گرنگترین پهرتوکین ساسانی کوب بابه تی مه فه گریداینه سی پهرتوکن: تاین نامه، (کتاب الصور) و خوداینامه، و نه فا دوماهی پیتر ژ هه میان ب چیروکا فارسی ب رهنگه کئی گشتی و داستانا فارسی ب تاییه تی گریدایه.

- خوداینامه:

نه فا پهرتوکه ل دوماهی سهرده می ساسانیدا هاتیه نقیسین و دنا فا نه ده بیاتی په هله ویدا ب ناقتی (خوتی نامه ک) دهیته نیاسین و نه فه هه مان پهرتوکه نه وا پیسه کیا بایسه نقهری ناماژه دایی، و په یقین شاهنامه و خوداینامه و هرگیرانا فارسیا نه قی ناقتی په هله و بییه، و چه ندین جارن بو زمانی عه ره بی هاتیه و هرگیران و یا ژ هه میا بهرنیاستر و که قنتر و هرگیرانا (ابن مقفع) یه، و نه فا و هرگیرانه ب ناقتی (میژوویا شاهین فارسان = تاریخ ملوک الفرس) یان (ژیانناما شاهان = سیر الملوک) دهینه نیاسین.

و نه فا پهرتوکه بو نقیسه ر و رهوشه نبیرین عه ره ب و فارسان بوویه ژیدهر و سه رچاوه، سه باره ت قی چه ندی (نه لجا حق) د پهرتوکا (البیان و التبیین) دا به حسی (شعوبیه تی) دکه ت و دبیریت: "هه رکه سی پیدقی ب عه قل و نه ده ب و زانین و سه ربور و په ند و شیره ت و په یقین گرانبه ها و رامانین ب روومه ت هه بیت بلا سه حکه ته پهرتوکا (سیر الملوک)" (۲). و میر عونس نهلموعه لای بی ده یلمه می شیره تان ل کوری خو (گیلان شاهی) دکه ت و دبیریت: "بی گومان ته گه لک جارن (سیر الملوک) خواندیه داکول ده ف مه ولایی خو به حسی ره وشت و تیتالین شاهین به ری بکه ی و کاری د دلی شاهیدا بکه ی، و بقی کاری خو به نجی و مفای بگه هی نیه به نیین خودایی پاک و بلند" (۳).

نقیسه رین خوداینامه یی د کومکرنا بابه تاندا پشتبه ستن ب ناقتیستا و چیروک و نه فسانه یین زاره کی کرینه نه وین لسه ر ژیانا شاه و په هله وان و بیروبا وهرین که قن و نه فا چه ند ب شیوه یه کئی ریکخستی و لیکدای و جوان د پهرتوکه کیدا تومار کرینه.

دگه ل قی پهرتوکی هنده ک پهرتوکین دی ژی هه بوون کو گه لک ده ستکاری و گوهورین تیدا هاتبوونه کرن، له ورا نه م دبیین کو هنده ک جیاوازیین مه زن دناقبه را بابه تین شاهنامی و ژیدهرین عه ره پیدا هه نه.

شاهنامه یین په خشانکی:

رووگه ه

وهرزیه، پویته ی د ده ته شه کولین و وهرکیرانین مرقایه تی و زانستی

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

ژیده رین ئیسلامی ب ههردوو زمانین فارسی و عه‌ره‌بی و فه‌گیران و سه‌رهاتی وگوتنن میللی بوونه که‌هسته بو په‌رتوکین چیروکین میژوویی ته‌وین دناڤه ده‌بیاتی فارسیدا ب ناڤی شاهنامه دهاتنه نیاسین.

و هوزاننان ژێ پشتبه‌ستن لسه‌رقان شاهنامه‌یان بو‌فه‌هاندنا هوزانین داستانی دکرن، و ژڤی هه‌می دهیته‌ زانین کو شاهنامه ده‌ستپیکیدا ناڤه‌ک بوو دهاته دانان لسه‌ر ژیاناما شاه و قاره‌مانان بی کو‌گرنگی ب شیوازی نڤیسینا وی بهیته‌ دا - ته‌ری هوزانه‌ یان په‌خشان. به‌لی پشتی ژناڤچوون و به‌رزه‌بوونا دانه‌یین په‌خشانکی په‌یقا شاهنامه بوو هه‌قواتایا داستانا فه‌هاندی. نانکو په‌یقا شاهنامه یا فارسی د تیگه‌هی ته‌فرودا دکه‌قیته به‌رامبه‌ر په‌یقا (الملحمه) یا عه‌ره‌بی و Epic یا روژناڤایی.

دهیته‌ زانین کو که‌قنترین شاهنامه‌یا په‌خشانکی ژلایی (ابی مؤید البلخی) فه‌هاتیه‌ نڤیسین، و (البلعمی) د وه‌رگیرانا په‌رتوکا (میژوویا گبری) دال‌سالا ۹۶۳/ک ۵۲ ز د بابه‌تی (دوماهیا جه‌مشیدی) به‌حسی ڤی شاهنامه‌یی کره‌. و د پیشه‌کیا په‌رتوکا قابوسنامه دا ته‌وا دناڤه‌را سالین ۴۵۷-۴۶۲/ک ۱۰۶۴-۱۰۶۹ ز هاتیه‌ نڤیسین به‌حسی ڤی شاهنامه‌یی لسه‌ر زاری نڤیسه‌ری وی میر‌عونس ته‌لموعه‌للا هاتیه‌ ده‌می دبیژته‌ کوری خوه: "... و کالی ته‌ شاه شه‌مسوله‌عالی قابوس کوری فه‌شمگیر نه‌ڤیی ته‌رغوش کوری فه‌هادی بوو، و لسه‌رده‌می که‌یخسروی ته‌و شاه‌ی گیلانی بوو، و ته‌بو موئه‌بییه‌دی به‌لخی د شاهنامه‌یدا باسی وی کره" (۴).

هه‌روه‌سا د په‌تووکا (مجم‌التواریخ و القصص) دا ته‌وال ده‌وروبه‌ری سالا ۱۱۲۶/ک ۵۲ ز هاتیه‌ دانان ئاماژه ب ته‌ڤی شاهنامه‌یی هاتیه‌ کرن. هه‌ردیسان ئیبن ته‌سفه‌ندیارد (تاریخ گبرستان) دا ته‌وال سالا ۶۱۳/ک ۲۱۶ ز هاتیه‌ دانان ئاماژه ب شاهنامه به‌لخی کره‌.

ته‌بی موئه‌بییه‌د ئیک ژ هه‌لبه‌ستقانی بناڤوده‌نگین ده‌وله‌تا سامانیه، و ته‌و ئیکه‌مین که‌سه کو چیروکا یوسف و زوله‌یخایی فه‌هاندی، سه‌ره‌رای ڤی هه‌می ته‌م د په‌رتوکین ژیاننامه‌یاندای پیزانین تیروته‌سه‌ل لسه‌ر ژیانای وی نابینین، بتنی هه‌نده‌ک په‌رتوکان ئاماژه ب هه‌نده‌ک هوزانین وی داینه و ژ هه‌نده‌ک په‌رتوکان دهیته‌ زانین کو ته‌و د نیڤا ئیکی ژ سه‌ده‌یی چواری کوچی دژیا، چونکه وه‌رگیرانا ته‌لبه‌لعه‌می - و ته‌فه‌ ئیکه‌مین ژیده‌ره‌ ئاماژی ب شاهنامه به‌لخی ده‌تدل سالا ۹۶۳/ک ۳۲۵ ز هاتیه‌ نڤیسین. هه‌روه‌سا ژ ناڤی وی دیاره‌ کو خه‌لکی باژیری (به‌لخ) بوو.

هه‌روه‌سا شاهنامه‌یه‌کا دی یا په‌خشانکی لسه‌ر ده‌ستی (ته‌بی عه‌لیی به‌لخی)

قه هاتیه نقیسین و بتنی جاره کی دناڤ ژیده ران دا ناماژه ب قی شاهنامه یی هاتیه کرن نه وژی پهرتوکا (الاثر الباقیه عن القرون الخالیه) یا ته بی ره یحان نه لیبیرونی ده می به حسنی گیومه رسی دکه ت: "... ته قه نهوا من ژ (ته بی لحه سه ن نازهر خور) ی بهیستی، و نه بو علی محمه د کوری نه حمه دی به لخی یی هوزانقان د شاهنامه خودا نه ژ بابه ته ب رهنگه کی دی قه گیرایه" (۵).

نهم چ ژقی هوزانقانی ژی نزانین، به لی پهرتوکا (الاپار الباقیه) ل نزیکی سالا ۱۰۰۰/ک۳۹۱ ز هاتیه نقیسین و هاتنا ناخی وی دخی پهرتوکیدا خوبا دکه ت کو نه و بهری ده هکا دوماهیی ژ سه دی چواری کوچی مریه.

به لی شاهنامه په خشانکی یا سییی نهوا ناخی وی د ژیده راندا هاتی نهو شاهنامه یا (ته بی مه نسووری) یه؛ که رهسته یی وی ل نیقا نیکی ژ سه ده یی چواری ل باژی ری (تووس) ل هه ریما خوراسانی هاتیه کومکرن، نه وژی ل دو یف داخو ازا والیی خوراسانی ته بی مه نسوور محمه د کوری عه بدولر هزاقی تووسی و ل ژیر سه ره رشتیا وه زیری وی ته بی مه نسوور نه لوعه ممری. نه قی شاهنامه یی ناڤوده نگی خوبه لاکر تا راده یه کی کو هه ر نیکی ژ ده قیقی و فردهوسی د نقیسینا شاهنامه یی خودا پشتبسته سن لسه رقی شاهنامه یی کرن.

کورتیا چیروکا شاهنامه ته بی مه نسووری نهوه کو ته بی مه نسوور کوری عه بدولر هزاقی که لهک که یفا وی هات ده می گوه لی بووی کو نه نوشیروانی پهرتوکا کلیده و دمنه ژ زمانی هندی قه گوه استیه سه ر زمانی په هله وی و تبین موقه ففه عی نهو بو زمانی عه ره بی وه رگیرایه، و نه سر کوری نه حمه دی سامانی وه زیری خو نه لبعه می راسپارت کو وی بکه ته فارسی، پاشی (روده کی) نهو ب شیوازی هوزانکی قه هاند. و بقی کاری ناخی وان هه میان دمیر ووی دا هاته نقیسین. له ورا وی ژی قیا کو وه کو وان بیر هاتنهک ژ وی دخی جیهانیدا بمینیت، قیجا فه رمان ل وه زیری خو ته بی مه نسوور نه لوعه ممری کر کو زانا و شاره زا و هونه ر مهند و ماقوولین وه لاتی کومبکه ن، قیجا وه زیری ب یا وی کر و نامه یهک بو هه ر چوار کنارین وه لاتی شانند و بلیمه تین ملله تی ل وی کومکرن، و ل مه ها مه حره ما ۹۵۷/ک۳۴۶ ز پهرتوکا شاهنامه هاته کومکرن و نقیسین.

شاهنامه ته بی مه نسووری که رهسته یی خو ژ خودا ینامه و پهرتوکین په هله وویین دی و سه ره هاتی و قه گیرانین دهقان و (موید) ان*** وه رگریه، و فردهوسی ب خو ژی دهندک جهان ژ شاهنامه خودا ناماژه ب هندهک ژقان ژیده ران دایه وهک: (نامه خسروان)، (نامه خسروی)، (نامه پهلوی) (نامه شهریار- پهرتوکا میری)، (نامه باستان- پهرتوکا که فن)، (نامه راستان- پهرتوکا راستان)، (نامه شاهوار- پهرتوکا شاهانه).

روگه ه

وهرزیه، پویته ی د دمه شه کولین و
وهرکیرانین مرقایه تی و زانستی

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

کورتیا چیروکا شاهنامه یی:

پشتی قه کولین و دیقچوونا گووتن و قه گیرانین جیاواز و هه قدژ دیار دبیت، کول نیقا نیکی ژ سهدی چواری کوچی خه لکی خوراسان و میرین وی گرنگی ب کومکرنا چیروکین شاهین ئیرانین که فن و سهرپورا وان ددا، بقی ئاواپی کومه کا پیزانین و ژیاننامه یان ل جهم وان کومبوون کو پاشی ب ناقی (شاهنامه پهرتوکا شاهان) هاتنه نیاسین، و یا ژ هه میان گرنگتر و به لا قتر شاهنامه ئه بی موئه ییه دی به لخی و ئه بی مه نسوور والیی تووسی بوو، و هه رو دک دیار یا دووی مه زنترو تیرو ته سه لتر بوو له ورا خه لکی به ری خودایی.

و ل نزیکی ساللا ۳۱۹ ک / ۹۳۱ زل گوندی (باج) ژ گوندین ده قه را (ته به ران) کو باژی که کی سهر ب (تووس) قه بوو زارو که ک ژدایکبوو، و هیشتا زاروک بوو ده می خه یالا هوزانقانی ل ده ف په یدابووی، و ل ساللا ۳۵۴ ک / ۹۶۵ زده می ژبی وی بوویه ۳۵ سال بوو هوزانقانه کی پیگه هشتی و هزر د دروستکرنا داستانه کا مه زن لسهر شاه و قاره مانین ئیرانی کر، له ورا ئیکسهر قه ستا شاهنامه ئه بی موئه ییه دی به لخی کر، و هیشتا ده ست ب قه هاندنا پهرتوکا وی نه کربوو کو به رهنگاری پیله کا مه زن ژ چیروک و چیقانوکان لسهر قارمان و عه گید و شاه و خوونکارین به ری بووی. دهه مان ده مدا ئه بو مه نسوور محه مه د کوری ئه حمه دی ده قیقی کو هوزانقانی کوچکا سامانیان بوو مژویلی دروستکرنا شاهنامه یا خوه بوو، به لی ل ساللا ۳۶۴ ک / ۹۷۴ زده قیقی لسهر ده ستی خولا مه کی تورک هاته کوشتن و هزار دیرین هوزانی لسهر چیروکا گه شتاسه ب و ئه رجاسه بی ل پشت خو هیلان.

ده می فردهوسی ئه قه زانی، ئیکسهر به ر ق بوخارا - پایته ختی سامانیان - چوو داکو دانه یه کی ژ پهرتوکا ده قیقی بده ستخوه قه بینیت و پشتی گه له ک ماندییوونی دانه یه ک بده ست که فت، پاشی هه می ده می خو بو قی کاری مه زن ته رخان کر و میر مه نسوور کوری محه مه دی پشته قانیا وی دکر. و ده می میری ناقبری مری ناقودهنگی شاهنامه فردهوسی ل هه می جهان دهنگ قه دابوو و زانا و مه زین باژی که که فتبوونه به ریکانه یی بو مه شکرنا دانه یین وی، و تنه ا تشتی فردهوسی دگه هشتی په یقا (ئافه رین) بوو!! لی قه ده ری دوو پشته قانین دی بو وی په یدا کرن ئه وژی: ماقوبله کی باژی که ب ناقی (ئه بو ده لفی ده یله می) و والیی باژی که ته به س (حه بی کوری قوته ییه)، له ورا ره وشا وی خوش بوو، لی تشتی فردهوسی ژئی دترسیا مرن بوو به ری کاری خوب دو ماهیک بینیت، له ورا د کوتاییا هه ر نقیسینه کا خوه دا هژمارا سالین ته مه نی خو دبیریت: ... ئه قه پینجی و هه شت سال بورین، .. شیست، .. شیست و سی، شیست و پینج.

د تهمه نئی شیست و پینج سالییدا نانکول سالا ۳۸۴ک / ۹۹۴ ز قه هاندنا داستانی ب دو ماهی هات، و فرددهوسی ههست کر کو ئیدی دهمی چینا به رهه می سیپ سالیین وهستیانی هاتیه. نه قه چهنده ریکهفت بوو دگهل دهسته هلاتا سولتان مه حموودی غه زنه وی ل نیشابوری، و ل وی دهمی وهزیری وی نه بو العباس فه چل کوری نه حمه دی نه سفه رائینی بوو؛ و قی وهزیری فارسی کره زمانی کوچکی. ژلایی خوه قه فرددهوسی د هوزانه کییدا په سنا وهزیری ژینگوتی کر داکوب ریکا وی دهرگه هی سولتان مه حموودی بقوتیت، و ژلایی خوه قه وهزیری په سنا فرددهوسی ل دهف سولتان مه حموودی کر، به لی نه یار و به رهنگارین وهزیری دنا قه کوچکی دا دگووتنه مه حموودی کو نه و هوزانقانی وهزیر باسی ژی دکهت توندروه کی شیعیه یانه و موخته زلییه کی مه زنه، و ملله تی خوه ب سهر گهل و نه ته وه یین دی نیخستیه، ژلایی خوه قه سولتان مه حموود کو گه نجه کی خوبنگه رم بو ئایین و ملله تی خوه بوو که فته ژیر کارتیکرنا خه به رقه گو هیزان و چ پوبته ب په رتوکا شاهان نه دا و گوت: چ تشت تیدا نینه ژبلی روسته می و دنا قه له شکهری مندا هزار روسته م هه نه!! ئینا فرددهوسی خوبو چه ماند و گووت: خودی ژبی ته در یژ بکهت من نه دزانی کو دنا قه له شکهری ته دا هزار روسته م هه نه، یا نه ز دزائم نه وه کو هیشتا خودی یین وهک روسته می نه داینه... نه قه گووت و ب خهم و تورده یی قه دهرکهفت... میری نه قه هیلا ددلی خوه دا.

سولتان مه حموودی بتنی ۲۰ هزار دهره م وهک دیاری دابوونه فرددهوسی. لی کا چه و میری چ گرنگی ب زه حمه تا سیپ سالیین وهستیانا فرددهوسی نه دا، وی ژی ژ که رین میریدا نه و پاره - پیش چاقین میری - لسه ر چه مامچی و دوکانداره کی دابه شکر، ئینا که ربا میری مه زنتر لی هات، و هنده کان شیرت لی کر کو هوزانقانی بکوژیت، لی نه و ههر وی شه قی ل پشت په رده یا شه قییدا ژ باژییری دهرکهفت بوو.

پاشی فرددهوسی به ره قه به غداد چوو و ل ویری ب هوزانه کی په سنا میر به هائوددهوله یی بووه یی کر. هه روه کو دیار عیراقا وی دهمی جبه کی باش بو په رتوکا شاهین فارسان نه بوو، یان چیدبیت بووه یی بیان ئیدی پیدقی ب ده مارگیریا فارسی نه مابیت، چونکه ئیمارهت و خیلافهت پیکه دهسته و اندا بوو.

ژلایه کی دیکه خه لیفه نه له وفقی عه ببا سی داخواز ژی کر کو چیروکا یوسف و زوله یخایی د کراسه کی نویدا قه هینیت، له ورا فرددهوسی دهست ب قه هاندنا وی کر، ب وی ئومیدی کو ب ریکا وی بگه هیته به هائوددهوله یی، و د پیشه کیا ویدا مخابنیا خوه ژ سالیین ب نقی سینا شاهنا مه یی قه بوراندین دیار کر، و بیزاریا خوه

رووگه

روزیه، پویته ی د دمه شه کولین و
ویرگیانین مروقیه تی و زانستی

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

ژ نقیسینا ژیاناما قاره مان و شاهان خویا کر. به لی ل عیرا قی ژی بارودوخ سه قامگیر نه بوون، چونکه هیشتا ژ نقیسینا وی تمام نه بیوو ده می دوو بهرکی که فتیه دنا قبه را بهائودده وله و مه و فقیدا، قیجا مه و فوق ژ به غداد ره قی... (۳۸۶/۹۹۶ز).

بیهنا هوزانقانی ل به غداد و عیرا قی ته نگ بوو و ل هه ر چوار لا و کناران دگه ربا به لکو هاریکار و قورتالکه ره کی بینیت، له ورا به ریخودا میری باژیرکی (خان له نجان) ل نزیک کی ته سفه هان ب نا قی ته حمه د کوری محه مه د کوری ته بی به کری، و ده می گه هشتیه ویری گه له کی شه پرزه و په ریشان بوو.

میری ژینگوتی و کوری وی ریز و حورمه ته کا مه زن ل وی گرت و جهی وی خوش و بلند کر، له ورا فرده و سی بو ما و ده یه کی دریتل خان له نجان ما، و د قی ما و ده ی دا قه هینوکا یوسف وزوله یخا ب دو ماهی تینا و هنده ک ژی راستقه کر، و د پاشگوتنا ویدا هوزانه ک د په سن و مه دحا میر ته حمه دی قه هاند، هه روه سا په سنا کوری وی ژی کر چونکه جاره کی ته و ژ خه ندقینا د رویباری (زایه نده رود) دا رزگار کربوو ده می دگه ل وی بو سه ایرانا نه و روزی ده رکه فتی!! و ل دو ماهی میژوویا قه هاندنا وی نقیسی (۳۸۹/۹۹۸ز). و هینگی ته مه نی وی ۷۰ سال بوون.

ژ لایه کی دیقه، خه ربیا وه لاتی که فته ددی فرده و سیدا و مه ره قا دیدارا واری وی د ده روونی ویدا که لی، نه خاسمه کچا خوه یا تیکانه پشتی کوری وی بی ۳۷ سالی وه غه ر کری و بابی خوه بی پیروکال د خه م و کوقاناندا هیلای.

لی دی چه و اچیته تووسی و میری ویری خوینا وی ره واکریه و گه ف کرینه کووی ل ژیر پین فیلاندا بهه رشینیت؟! و پشتی تینان و برنا هزاران برباردا بهر قه میری ته به رستان قابووس کوری قه شمگیری بچیت. و ل ده ستپیک کی دانه یه کا تازه ژ شاهنامه یی دروستکر، ته قه ل سالا ۴۰۰/۱۰۰۹ز بوو و هینگی ته مه نی وی نزیک کی ۸۰ سالان بوو. د دانه یا نویدا فرده و سی هوزانه ک د نه کامیا سولتان مه حموودی قه هاند و پیشنیار کر کوناقی مه حموودی ژ شاهنامه یا خوژی بیهت و ناقی قابووسی دانیته سه ر.

به لی قابووس کو مرو قه کی عاقل و ژیرمه ند بوو و په یوه ندیا ملکه چی و گوهداری بی دگه ل مه حموودی هه بوو شیرهت ل فرده و سی کر کو هزارا ژیرنا ناقی مه حموودی ژ سه ری خو بینیته ده ر و ده ستان ژ نه کامیا مه حموودی به ردهت، و په رتوک ب ۱۰۰ هزار ده ره مان ژی کری.

ژ لایه کی دیقه میر قابووس و وه زیری سولتان مه حموودی ب ناقی ته حمه د کوری حه سه نی مه یه ندی ناقب ژیقانی کرن داکو مه حموود ژ فرده و سی ببوریت، و دنا قبه را

سالين ۱۰۴۰۱ک / ۱۰۱۲-۱۰۱۰ ز فرددهوسي قه گه ربا بو باژيري خوه.
 ههروه کوديوار وهزيري سولتان مهحموودي نهبتني داخوازا مههددي بو فرددهوسي
 دکر بهلکو ههرددم ههولدا کو سولتان ب مهردينيا خو فرددهوسي خهلات بکته
 و سالين دريژر خهبات و وهستيانا وي ب ههروه نهچيت، و نهو دقي ههولا خوهدا
 سهرکهفتي بوو و مهحموودي خهلاتهکي ژ ههژي وهستيانا وي بو هنارت، لي
 هيشتا خهلاتي وي ژ دهروازا باژيري دهرياز نهبيوو دهمي تهرمي فرددهوسي ژ
 دهروازيهکا دي يا باژيري بهره ژ گورستاني دبرن!!.

کهلهخي فرددهوسي ل سالا ۴۱۱ يان ۴۱۶ک / ۱۰۲۵، ۱۰۲۰ زل بيستانهکي
 وي دا هاته قهشارتن پشتي مهلايي تهبهرائي نههيايي نهو دنا ژ گورستانا
 موسلماناندا بهيته قهشارتن، چونکه وي دگوت فرددهوسي (رافچي = شيعه) يه،
 نانکو فرددهوسي مر!!.

فرددهوسي مر و شانازيهکا مهزن بو مللهتي خوه ل پشت خوه هيا، بيي کو
 کهسهک ژ وان ناقي وي بي دروستي بزانيت!!، نهوين پشتي هينگي ژبانانما
 وي نقيسين گوتن کوناقي وي بي دروست حهسهنه يان نهحمده يان مهنسوره،
 ههروه سا گوتن کوناقي بابي وي عهلي يه و ئيسحاق کوري شهرفشاهي يه و
 هندهکان گوت نهحمده کوري فهروخي يه. لي نهو ناقي وي ب دهستي خول سهر
 شاهنامهيي نقيسي (نهبولقاسم نهلفرددهوسي) يه.

شاهنامه فرددهوسي بلندترين ناست و پلهيا داستانا فارسويه، و نهو تارمانجه
 نهوا هه مي هوزانقاني دي ههولداينه کو بگههني و نهشيانه، و ههتا نوکه نهو
 پيشه ره نهوا ناستي هوزانقاني دي پي دهينه کيشان و پيشان. و پشتي وي هندهک
 ههولين دي بو نقيسينا هندهک داستاني دي دنا ژ دهبيانا فارسيدا هاتنه دان و ژ
 گرنگترينين وان: قهيس و رامين، يوسف و زولهيخا، خارونامه، قهفهنامه، و
 سهلامان و ئابسال، و نهقان کهرهستهيي خوه ژ ژيدهرين دي يين جودا ژ شاهنامهي
 وهرگرتينه (۶).

(Endnotes)

- (۱) الاصحاح الرابع، سفر عزرا، الايات ۱۱-۱۵؛ الاصحاح الثاني من سفر استير، الايتان:
 ۲۲-۲۱؛ الاصحاح السادس، الايات من ۳-۱، الاصحاح العاشر، الايتان ۲-۱.
 (۲) ج ۲، ص ۴۰، طبعة السندوبي، ۱۳۵۱هـ/ ۱۹۳۲م.

روغیه، پویتهی د دهته شهکولین و
 ویرگیرانین مروقیهتی و زانستی

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

- (۳) قابوسنامه، تعريب محمد صادق نشأت، الدكتور امين عبدالمجيد بدوى، ص ۱۹۹.
- (۴) الترجمة العربية لقابوسنامه، ص ۴۷، طبعة القاهرة ۱۹۵۸، مكتبة الانجلو.
- (۵) ص ۹۹ طبعة ليبزج.
- (۶) للتوسع في موضوع الملحمة الفارسية يرجع الي كتاب (القصة في الادب الفارسي) لكاتب المقال، طبعة دار المعارف.
- * يهشت: يان (يهسن): ناقي سرودين تاينين كه فنين ملله تين تيرانيه، ههروهسا ناقي پشكه كني ژ پهرتوكا نه قيسستا يا زهرده شتيان، ناقيستا ژ ۲۱ (يهشت) ان پيكدهيت. د زمانى په هله ويذا (يهشتن) رامانا عيبادهت و خوداپه ريسيى ددهت. (وهرگير).
- ** دهقان: رامانا مه زنى گوندى (موختار) و ماقويل و مه زنى وهلاتى ددهت. د فارسيا نوكه دا دهقان نانكوجوتيار. (وهرگير).
- *** مويد: زانايى تاينى زهرده شتيانه. (وهرگير).

ژيدير: مجلة الادب، السنة الحادية العشرة، ديسمبر ۱۹۶۶، عدد ۹.

داستانا فارسي

روگه

وهرزيه، بويتهى د دهنه فهكولين و
وهرگيرانين مرؤفايهتى و زانستى

ژماره 4 بهارا ۲۰۱۲

۱۹۹